Organ for SOR

Rapport

Nr. 5 1990 36. årg.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET I OSLO

"RAPPORT" på verdenskongress i Paris

Skolen må ta HVPU-reformen på alvor!

Er vertskommunene i ferd med å bli særkommuner?

SAMORDNINGSRÅDET – Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for psykisk utviklingshemmede

ISSN 0802-2224

Rapport

Utgiver: SAMORDNINGSRÅDET – Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for psykisk utviklingshemmede

Leder: Orvar Thorsrud, Lyngv. 8, 2312 Ottestad, tlf. 065/76 675

Sekretær: Tormod Mjaaseth, Hamreheia 17, 4631 Kristiansand S., tlf. 042/90 571

Redaktør: ÅSE STAUDE

Bladet kommer ut med
6 nummer i året.
abonnementspris kr. 80,– pr. år.
løssalgspris kr. 15,– pr. nr.

ABONNEMENT/ADRESSE-FORANDRINGER:
Forretningsfører **Alf Skansen**
Teglvegen 2, 2312 Ottestad
Tlf.: 065/77 151 el. 064/12 000
Bankgiro: 1813.10.53580
Postgiro: 5 09 47 35

ANNONSER:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 Ål
Tlf.: 067/81 694
Bankgiro: 2320.07.17384

MANUSKRIPTER
sendes redaktør **Åse Staude**
Homans vei 18, 1310 Blommenholm
Tlf.: 02/54 14 21

SOR's Forskningsfond:
Gunnar Brekke
Haukelandsbakken 2
5009 Bergen
Tlf. 05/20 02 30

I DETTTE NUMMER:

"RAPPORT" på verdens-kongress i Paris ..... s. 141

Personer med alvorlige adferdsavvik:
De ulykkeligste av alle mennesker ..... s. 144

Normalisering av de svakeste .. s. 147

Integrert skole:
Langt mellom liv og lære ..... s. 149

Aldring ..... s. 151

HVPU-reformen og skolen:
Skolen må ta HVPU-reformen på alvor! ..... s. 153

HVPU-reformen og skolen:
Fra klasseromsundervisning til opplæring i hverdagen ..... s. 156

Er vertskommunene i ferd med å bli særkommuner? ..... s. 158

Nytt fra SOR
Fondsmidler er fordelt til forskning ..... s. 160

Internasjonal konferanse i Hong Kong ..... s. 162

Oppløftende forskningskonferanse ..... s. 162

Privat boliginitiativ ..... s. 163

Omsorgsforskning:
Større innflytelse over eget liv . s. 164

«Rapport» på verdenskongress i Paris

- Dette er starten på en ny æra. Vi har lagt fortiden bak oss; Jerusalemerklæringen var starten, lovgivningen et nødvendig grunnlag. Nå har vi nye problemer å løse. Del med meg drømmen om livskvalitet og like muligheter for alle, uansett fysisk og psykisk kompetanse, sa presidenten i The International League of Societies for Persons with Mental Handicap, ILSMH dr. Eloisa de Lorenzo, bl.a. på den 10. Verdenskongress i Paris i august.

- Alle er vi deltakere i skolen, på arbeidsplassen og i det sosiale liv. La 90-årene gi muligheter for normalt samkvem. La oss se på mennesker med psykisk utviklingshemming uten å diskriminere, la oss snakke om Marias blå øyne, ikke om Maria med Down syndrom.

Presidenten så ut over en forsamling med 1.200 deltakere fra nærmere 80 land, som var kommet til den franske hovedstaden for å få impulser og støtte til videre arbeid.

«Turning rights into realities» var kongressens manende motto, med sentrale temaer til drøfting: tiltak i forbindelse med aldring, etiske betraktninger i forhold til vår viten om genetikk, utfordringer i forbindelse med store atferdsproblemer, retten til meningsfylt arbeid, erfaringer i forbindelse med egen husholdning, nødvendige tiltak i forbindelse med «en skole for alle», hvordan mennesker med ulike typer funksjonshemminger kan delta i fritidsaktiviteter og det sosiale liv m.m.m.

Blant delegatene var en gruppe med funksjonshemminger, velfungerende og taleføre, som sammen med sine ledsagere gjennomførte eget program.

Om også interessegrupper i vår del av verden stadig må kjempe for akseptable holdninger til svake grupper, for praktisk og økonomisk hjelp, er det et hav mellom ønsker og realiteter i andre deler, ifølge innleggene på kongressen (80% av verdens funksjonshemmede hører hjemme i u-land). Det kan være vanskelig å ha «moderne visjoner» når myndighetene ser på barn med psykisk utviklingshemming som soning for synd (Mali), når naboer til familiene sier trøstende: «Han dør nok snart» (= blir lykkelig).

- Om vi bor i hjertet av Europa, føler jeg at vi står bakerst av alle i synet på svake grupper, uttalte en polsk sosialarbeider. - Vi har ingen offentlig holdning til problemene. Noen bor i institusjoner, andre hjemme, men folk er redde for personer med psykisk utviklingshemming og forlater f.eks. bussen hvis noen viser seg.

***

Et tankekors tilslutt: I flere sammenhenger hevet det seg kritiske røster til «normalisering»: Må mennesker med psykisk utviklingshemming bli som *oss* for at vi skal akseptere dem? Må *de* forandre seg for at *vi* skal bli glad i dem?

***

Som vanlig var det langt mellom nordmennene på kongressen, 5-6 ialt (til sammenligning omfattet den svenske delegasjonen ca. 80 personer). Hvorfor? Forsker *Guri Dyrendahl* delte sine erfaringer fra et prosjekt om bolig og dagliglivstjenester for personer med psykisk utviklingshemming og fylkespsykiater i Buskerud og Vestfold, *Ingrid Lycke Ellingsen,* som var SOR's representant, var diskusjonspartner i ulike fora. Skyldes den forsiktige faglige representasjonen norsk beskjedenhet? Eller er det mangel på midler i reisekassen (les underprioritering) til deltaking i internasjonale samlinger, som både kan gi positive bidrag til verdenssamfunnet og ikke minst impulser og motivasjon til nye tak i en tøff og problematisk behandlingshverdag?

åst-

ILSMH's nye president er svenske Victor Wahlstrøm. Neste verdenskongress ILSMH vil finne sted i New Dehli i 1994.

Personer med alvorlige atferdsavvik:

De ulykkeligste av alle mennesker!

Julie (26):

Julie bor hjemme hos mor. Yngre søsken er flyttet hjemmefra, yngstebroren i protest fordi mor ikke ville sende Julie til en institusjon. Julie kommer seg lite ut; mor orker ikke å trille rullestol, hun har forlengst ødelagt ryggen i forbindelse med tunge løft på den funksjonshemmede datteren. Julie er så å si blind, språkløs og forstår bare enkelte ord. Julie er ulykkelig og skriker i timevis. Skrikingen kan skyldes smerter i rygg og ben, tror mor. Massasje hjelper iblant. Men tilnærmelser under skriketoktene kan også være farlig, det har hun smertelig erfart. Straff nytter ikke mer, Julie blir helt vill. Mor skriker og gråter og føler skyld. Når datteren får lyse gjenstander (som hun skimter), roer hun seg noen minutter. Så fyker de veggimellom. Men verst er nettene; Julie sover ikke godt og holder det gående med skrik og uro.

Mor får ikke lengre avlastning til å hvile. Datteren nektes adgang, hun forstyrrer nattesøvnen til de andre på avlastningshjemmet.

Mor er fortvilet med tanke på framtiden. Vil noen overhodet tolerere Julies atferd? Ytterst deprimert og utslitt spør hun om hun må tvinges til å ta livet av datteren og deretter seg selv.

Martin (30):

Martin har bodd i åtte boliger og i mentalsykehus siden han flyttet hjemmefra som 18-åring. Han kan noen få ord, forstår det meste og kan ta vare på seg selv. Han knytter seg dessuten lett til mannlige pleiere. Men forholdet har

Personer med alvorlige atferdsavvik utfordrer familien, normalsamfunnet og hjelpeapparatet. Gruppen, som fikk stor oppmerksomhet på 10. Verdenskongress ILSMH i Paris, ble betegnet som «de mest sårbare og ulykkeligste av alle mennesker».

visse problemer: Martin krever maksimal oppmerksomhet. Alt skal dreie seg om ham og han går amok hvis andre i boligen kommer i veien. Rasende og ukontrollert går han løs på dem, deretter på pleieren og innboet før han blir overmannet.

Voldeligheten fører til stadige flyttinger. Mor, som tidligere besøkte ham regelmessig, har sluttet av hensyn til egen sikkerhet. Selv befinner han seg nå blant «de farlige» i en ressursfattig institusjon. Aggresjonen og raseriet blir til en viss grad kontrollert av medisiner, men personalet konstaterer at Martins ansiktsgrimaser og hvileløse vandring trolig er bivirkninger av medisinene.

Andrew (35):

Også han har flyttet fra sted til sted. Fem jobber har han hatt, men mistet alle. En litt langsom, men tilsynelatende høytfungerende mann, som ønsker arbeid og egen bolig, som har «damer på gress», ifølge eget utsagn, som fikser det meste, var det ikke for «folk» som er ute etter ham. I virkeligheten har Andrew lite kjennskap til livet utenfor boligen. Personalet kan fortelle om en intrigemaker som skaper trøbbel overalt: om tyveri fra beboere i alle boliger, om gjenstander hos én beboer som Andrew har gjemt hos en annen for å skape mistanke og bråk. Ved flere anledninger har han satt fyr på arbeidssted og bolig, to ganger etter å ha mistet jobben. En gang ble han også arrestert, men løslatt kort etter.

→

Hver 4. med atferdsproblemer

Om beskivelsene foran såkalte «extreme cases», som rammer ca. 5% av personer med psykisk utviklingshemming, er atferdsproblemer av ulik grad relativt vanlige. De kan påvises hos 1/4 av alle innenfor gruppen psykisk utviklingshemmede en eller annen gang i livet, ifølge den engelske professoren *Chris Kiernan,* som innledet til debatt på Verdenskongressen.

Personer med alvorlig atferdsavvik ble betegnet som «de ulykkeligste av alle mennesker».

Atferdsvanskene kan sette foreldre/barn-forhold på harde prøver, ekteskap ryker, søsken og pleiere går trett.

Kongressen drøfter

Foreldreerfaringer og helsevesenets takling av atferdsproblemer engasjerte en stor og fullsatt kongressal. Det var dramatiske beretninger om «crazy life» og kamp for tilværelsen, om famling og feilbehandling, redsel for eget avkom og frykt for framtiden. Foreldre med voksne barn opplever ofte forverring av tilstanden i tenårene eller senere, ved tap av en av foreldrene f.eks.: blod flyter ved økt selvdestruksjon, noen blir ekstremt seksualopptatte, andre blir aggressive og går løs på ukjente o.s.v.

Hva gjør helse- og sosialvesenet for å møte problemene? Foreldre i alle kulturer opplever at gruppen får for lite oppmerksomhet. De blir møtt med mistenksomhet hvis barnet ser normalt ut, blir avvist i skoler og institusjoner m.m. og opplever en konstant kamp om samfunnsgodene.

Utfordringer til Helse- og sosialvesenet

Foreldre på Verdenskongressen ILSMH krever tiltak som forebygger en uheldig utvikling: tidligdiagnostikk, integrering i nærmiljøet, støtte til familien, ikke-voldelig behandlingsstrategi med utvikling av den enkelte som mål.

Avlastning og kompetent veiledning er en forutsetning for å ha barnet hjemme. Det var bred enighet om at det ideelle omsorgsmønsteret for unge med psykisk utviklingshemming og alvorlige atferdsvansker er skjermede, små enheter i nærmiljøet med stabile fagfolk og individuell behandlingsstrategi.

Tre viktige forutsetninger

Fagpanelet etterlyste spisskompetanse og understreket behov for forskning på atferdsproblemer: metoder til å analysere årsaker, vurdering av medisinbruk m.m.

Vi må akseptere høye kostnader. Ressurser på ulike plan kan langt på vei hjelpe vanskeligstilte individer og deres familier.

Sist, men ikke minst blir det snakk om prioriteringer. Om holdninger, humanitet og moral. Om velferdssamfunnets ansvar for de svakeste og mest sårbare av oss alle.

Normalisering av de svakeste

Foreldre med hjemmeboende, dypt utviklingshemmede barn oppsummerer situasjonen slik: Av mangel på kunnskap opplever vi feilvurdering. Av mangel på tjenester opplever vi tilbakegang.

Ingen snakker lengre om IQ og merkelapper som gir negative assosiasjoner, men gruppen som fikk oppmerksomhet på Verdenskonferansen ILSMH i Paris er de svakeste blant de svake, med IQ under 20 og en mental alder på under tre år. Gruppen står i fare for å bli «glemt» mange steder når vi snakker om integrering og deltaking.

Istedenfor negative merkelapper snakker vi nå om evner og muligheter. Den internasjonale gruppen ILSMH som har diskutert «profound mental handicap» understreket i runde vendinger retten til samfunnsgodene, betydning av omfattende familiestøtte, boarrangementer for voksne og livslang læring som en forutsetning for normalisert liv. Vi må ikke akseptere nedskjæring for å spare penger.

Retten til opplæring gjelder for alle. Gode treningsprogram gir oppløftende resultater. Alle typer skoletilbud må være tilgjengelige osv. Et vidtrekkende og komplekst problemområde.

Kongressen drøfter

Mange samfunn er ikke klare for integrering av personer med multihandikap, ikke engang akseptering, slik foreldre på kongressen kunne fortelle om møter med helsepersonell, folk i nabolaget o.a.

Først av alt må vi ha spesialister for

Foreldre fra 80 land drøftet normalisering av de svakeste på kongressen i Paris.

de svakeste i normalsamfunnet. I dagens situasjon opplever foreldre feilbehandling av mangel på kompetanse og tilbakegang av mangel på tjenester.

Foreldre og fagfolk på kongressen hadde gode erfaringer med svake i normalbarnehagen; senere blir avviket vanskeligere å håndtere. Smågrupper i grunnskolen er gjennomførbart; for større barn blir behovene og problemene lett neglisjert.

Datateknologi kan utrette mirakler, ifølge en israelsk professor, som har utviklet læreprogram (via lek) overfor språkløse, c.p.-rammede o.a.

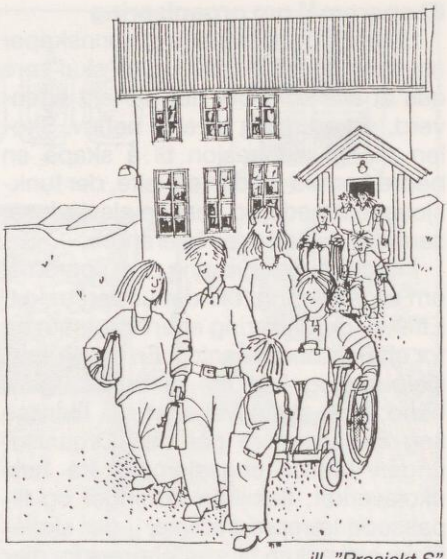
- Ønsker myndighetene barna hjemme, må økonomisk og praktisk hjelp stilles til rådighet. Får dere ikke disse godene, så demonstrer! lød det fra salen. - Gå til ordførerens kontor med rullestolbarnet!

– Hjelpen må finnes når *familien* trenger den, ikke når *samfunnet* vil, la en svensk mor til. Hjemme har hun en tenåring som krever 24 timers omsorg, et menneskebarn som gir og tar, som utvikler seg i eget tempo og trenger mye kjærlighet. Familien har kjempet fram praktiske støtteordninger, plass i barnehage og skole, fosterhjemsordning, fritidsaktiviteter, m.m.m. Snart er hun klar for voksenlivet.

- Min drøm er å kunne plukke ut samboere, personale og nødvendige tiltak, sa hun til slutt. - Men dette er bare en drøm...

Integrert skole:

Langt mellom liv og lære

ill. "Prosjekt S"

Hva kan gjøres for å skape en skole for alle? Fremdeles er speisalgrupper bare små øyer i normalskolen.

Merkelapp et handikap

Merkelapp er et handikap, ble det understreket på Verdenskonferansen ILSMH i Paris. Noen barn har spesialbehov, men alle er mennesker som hører med i samfunnet og er en del av menneskeheten. Målet for alle er å leve et normalt liv, å lære i vanlige omgivelser og få erfaringer som er nyttige for voksenlivet.

Foreldre i alle deler av verden har de samme håp og drømmer for sine barn, og skolens oppgave blir å samarbeide med dem og gjøre drømmen til virkelighet. Skolen skal bygge bro. Barn som faller utenfor må med i fellesskapet. Skolen må bygge bro for framtiden.

Viktige forutsetninger for integrert undervisning er nødvendige ressurser. Overføring av eksisterende midler til seggregerte tiltak må bli et fundament å bygge videre på.

Et spørsmål om organisering

Skolens oppgave er å gi kunnskaper om samfunnet vi lever i. Den skal lære oss at alle som bor her har sitt egenverd, sitt særpreg og sine behov. Skolen må gi inspirasjon til å skape en bedre framtid for den enkelte, der funksjonshemmede og vanlige elever lever sammen og lærer av hverandre.

Integrert undervisning er et spørsmål om organisering, ble det understreket. Effektiv organisering er en forutsetning for effektiv undervisning. En enslig spesialpedagog kan lite gjøre på egenhånd, hele skolesystemet må tilpasse seg elevene som går der. Organiseringen krever engasjement fra hele skoleverket, fleksible løsninger og tilpassede læreprogrammer , der skoleflinke elever kan bli støttelærere for mer ressurssvake. På den måten kan alle elever profitere på integreringen.

Kongressen drøfter

- Integrering, hva er det? spurte en amerikansk representant. - Å spise lunsj sammen? Å være sammen i enkelte timer?

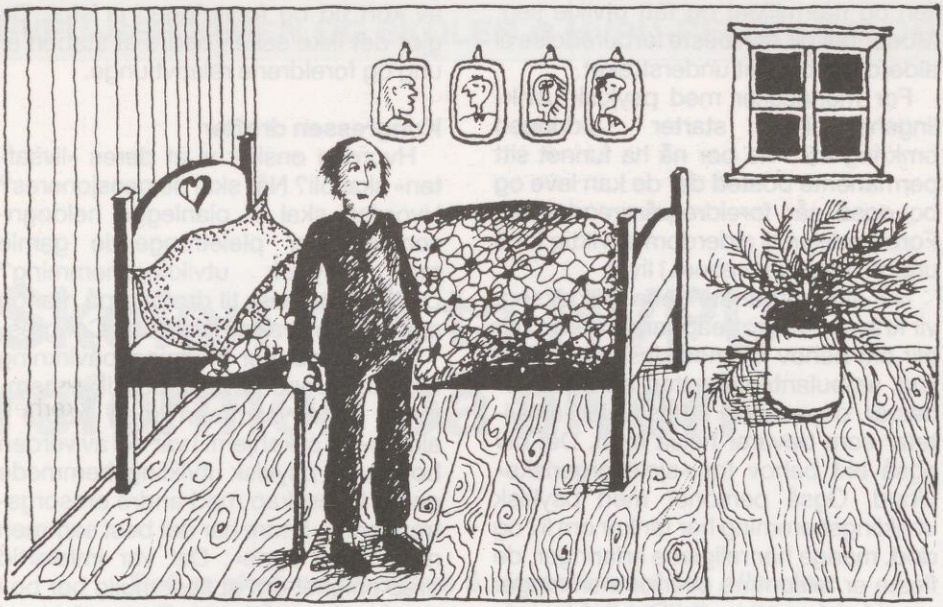
Det er åpenbart langt mellom liv og lære, ifølge innleggene i kongressalen. Visjoner om normalisering er universelle, men målene og midlene er for mange foreldre langt ute i det blå. Skolesystemet i sin nåværende form er for akademisk, ble det presisert, og elever med lærevansker stiller svakt i dette systemet.

I Mali er det 100 elever på hver lærer, i Nigeria 90, på Mauritius 50. Mange har ikke engang skolelover å forholde seg til. I vår del av verden er det mangel på spesialkunnskaper og mangel på politisk vilje til å endre skolesystemet.

Det var bred enighet om betydningen av opplæring, men usikkerhet om organiseringen. Spesialpedagogene i normalskolen må tilhøre lærerstaben. Elevene bør i større grad forberedes til voksenlivet og arbeidslivet.

Vi trenger fleksible løsninger. For noen er normalskolen riktig, for andre ikke. Elever med lærevansker faller ofte av lasset i 12-14 års alderen, og stadig flere kommer tilbake til spesialskolen.

Foreldre flest ønsker seg egne smågrupper i normalskolen, slo en svensk delegat fast. Men fremdeles er spesialgrupper bare små øyer i den store sammenhengen.

Aldring

For personer med psykisk utviklingshemming starter aldringen omkring 45. I denne alderen bør alle ha fått sitt permanente bosted der hun/han kan leve og bo også når foreldre/pårørende dør.

Det er behov for individuell planlegging og fleksible løsninger, ble det understreket på 10. Verdenskongresse ILSMH i Paris i august.

Den gjennomsnittlige levealder for personer med psykisk utviklingshemming er nå nær opptil gjennomsnittsalderen for folk flest. Best stilt i forhold til alderdom er den som har fått livserfaring, som har møtt forventninger i fami-

lien og nærmiljøet og fått utvikle seg. Modenhet gir den beste forberedelse til alderdom, ble det understreket.

For mennesker med psykisk utviklingshemming starter aldringen omkring 45. Alle bør nå ha funnet sitt permanente bosted der de kan leve og bo også når foreldre/pårørende dør. Forberedelse til alderdom er viktig for å unngå tragedier senere i livet.

Når aldersforandringene melder seg, vil kravene til støtteapparatet øke. Det blir økt behov for medisinske behandling, ambulante tjenester, transporttjenester, organiserte fritidssysler, aktiviteter som bevarer helsa m.m. Det blir også økt behov for «sjelesørgeriske» tilbud. Også personer med psykisk utviklingshemming har tanker om liv og død, mange har religiøse erfaringer, de fleste er følsomme overfor stemninger og aldersforandringer. Det krever innsikt og modenhet å lære dem å forholde seg til sykdom og død.

«Det er alderen»

Det holder ikke å skylde på alderen når forandringer oppstår. Personalet må lære seg å observere og diagnostisere og treffe nødvendige tiltak når pasienten selv er ute av stand til å gjøre greie for situasjonen.

Ikke minst psykiske problemer ble understreket: bl.a. kvinner i klimakteriet som slutter å spise (anorexia), om psykoser og angst som blir neglisjert. Noen opplever geriatriske problemer allerede midtveis i livet: en plutselig aldring i 30-40 årsalderen, den såkalte Alzheimers sykdom, som rammer forholdsvis mange med Down syndrom. Pasientene mister sin identitet i løpet av kort tid og forvirringen er stor. Da gjør det ikke saken bedre at staben er ung og foreldrene relativt unge.

Kongressen drøfter

Hvordan ønsker vi at deres «livsaften» skal bli? Når skal de pensjoneres? Hvordan skal vi planlegge heldøgnsomsorg for pleietrengende gamle med psykisk utviklingshemming? Dette var temaer til drøfting på mange språk i den svære Palais des Congres.

Det trengs mer holdningspåvirkning før gamle med psykisk utviklingshemming flytter sammen med andre i alders- og sykehjem. I vår del av verden bor en del psykisk utviklingshemmede godt i fellesskap med andre omsorgstrengende, andre har det best sammen med «sine egne». Det var imidlertid bred enighet om at flest mulig bør bo i egne boliger så lenge som mulig med tilstrekkelig og kompetent pleiepersonale.

I Sverige planlegges nå både felles aldersinstitusjoner og egne boliger i samarbeid med Pensjonistforbundet og handikaporganisasjonene.

Framfor alt ble det understreket behov for individuell planlegging og fleksible løsninger både når det gjelder pensjonsalder (45-60 år) og bosted. Det som er viktig for oss, er også viktig for dem.

Fra ulike deler av verden blir det nå innhentet foreldresynspunkter når det gjelder forberedelse til alderdommen for personer med psykiski utviklingshemming. En samlet rapport blir deretter sendt Den Internasjonale Komité ILSMH for viderebearbeiding.

Skolen må ta HVPU-reformen på alvor!

Det er skolens oppgave å skape trivsel for *alle* elever. Selv om mange elever med psykisk utviklingshemming får opplæring i ordinær skole, er kvaliteten høyst varierende.

I kjølvannet av HVPU-reformen skal det bygges opp et nytt spesialskolesystem, og i Stortingsmeldingen som passerte statsråd i juni foreslås bl.a. at 15 statlige spesialskoler omorganiseres til 10 pedagogiske sentra og at PP-tjenesten styrkes.

Omorganisering av 1.500 lærere/5.000 elever

Både skoleverket og helse- og sosialsektoren hviler på samme ideologi om likeverd og normalisering. Skolen må komme mer på banen i forhold til HVPU-reformen, var konklusjonen på drøftingene på SOR-konferanse i Alta tidligere i sommer, der prosjektleder *Thomas Nordahl* orienterte om Utdannings- og forskningsdepartementets «Prosjekt S».

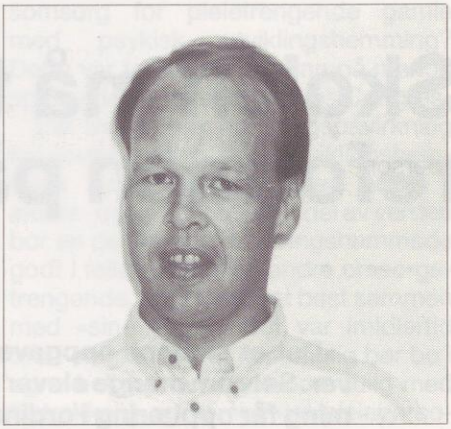
40 skoler for spesialskoleundervisning skal omorganiseres (statlige spesialskoler og institusjonsskoler HVPU), noen til pedagogiske sentra, andre gradvis nedbygges og avvikles. Omorganiseringen berører 1.500 lærere og 5.000 elever.

For kommunene innebærer det store utfordringer å få ansvar for opplæring av alle elever. De elever som berøres av omorganiseringen er stort sett over 20 år med tildels mange og sammensatte

problemer. At de tidligere ikke har fått opplæring, har sammenheng med historiske kjennsgjerninger: Organisert opplæring av elever med psykisk utviklingshemming startet først i 1962 (på sentralinstitusjonen Trastad Gård). Før den tid ble elevgruppen avvist av det ordinære skoleverket som «ikke opplæringsdyktige» etter strenge og begredelige opptakskrav.

Kompetanse til tilpasset og likeverdig opplæring

- Mange elever med psykisk utviklingshemming har det ikke godt i skolen, slo Nordahl fast. Opplæring av psykisk utviklingshemmede forutsetter innsikt og spesialkompetanse. Om spesialskoleloven forlengst er integrert i grunnskoleloven, er realiseringen av lovverket så som så. Tilpasset og likeverdig opplæring i samsvar med evner og forutetninger i eget oppvekstmiljø, forutsetter betydelige krav. Men her i landet er det relativt få lærere (16%) med kompetanse i tilrettelagt opplæring. Kompetansen finnes først og fremst i spesialskolene/institusjonsskolene. I det ordinære skoleverket er opplæringskvaliteten høyst varierende, ifølge Nordahl. Grunnskolen har ikke tilfredsstillende differensieringsmetoder til å håndtere problemene. I den videregående skolen slutter 1/4 av elevene som er tatt inn på spesielle vilkår før ett år er gått. Da er ikke opplæringen god nok. Den videregående skolen må ta større hensyn til individuelle forutsetninger og utvikle et bredere spekter av

- La ikke institusjonsskolene bli nye kommunale spesialskoler. Dette er ikke intensjonen med HVPU-reformen, sier prosjektleder Thomas Nordahl i Utdannings- og forskningsdepartementet.

tiltak. Skal vi ta skoleloven på alvor, må flere ta ansvaret og ikke la det bli enkeltlærers ansvar. For å skape større trygghet, må vi trekke andre yrkesgrupper inn (f.eks. barnevernspedagoger, vernepleiere m.fl.).

En skole for alle/«forsterket skole»

Hvordan mestre hverdagen og samtidig sikre en sosial integrering? Hvordan sørge for opplæring av ulike typer ferdigheter som er nødvendige for den enkeltes personlige utvikling?

Skoleverket tvinges til å tenke utradisjonelt. Departementet tenker seg opplæringen i den ordinære skolen i

lokalmiljøet, med klassetilhørighet og mulighet for individuelle opplegg. PP-tjenesten blir sakkyndig instans, som gir råd og kontrollerer opplæringsplanene og disponering av pedagogisk personell.

Skolemodellen «Forsterket skole», som er velprøvd i Sverige og Danmark, har også bl.a. vist seg vellykket på Ringsaker. Forsterket skole samler et faglig miljø som gir veiledning til andre skoler, samler elever med tildels store funksjonshemminger og tilrettelegger opplæringen dels i vanlige klasser, dels i egne grupper. Spesialskolen legges inn under den ordinære skolen med felles administrasjon.

Voksenopplæringslov = sterk rettighetslov

Voksenopplæringsloven har som formål «å hjelpe den enkelte til et mer meningsfylt liv», en sterk rettighetslov som dekker alle mulige voksenopplæringstiltak, men som kommunene stort sett har liten erfaring med (mer eller mindre overlatt til institusjonsskolene). Voksenopplæring gir rett til opplæring av personer som ikke tidligere har fått oppfylt denne retten.

- Opplæringen må ha ett mål og være mulig å nå, understreket Nordahl. - Ingen livslang læring, men et målrettet prosjekt innenfor levekårsområdene bolig/arbeid/fritid.

Hittil har det vært liten kontroll med voksenopplæringsmidlene. Vi må sikre kontrollen og få retningslinjer. Det er i psykisk utviklingshemmedes interesse at vi stiller krav, at opplæringsprosjektene legges opp av personell med spesialpedagogisk kompetanse. Søknadsprosedyrene i forbindelse med voksenopplæringsmidler skal ivaretas av PP-tjenesten. Det er viktig at PP-tjenesten er seg sitt ansvar bevisst.

ill. "Prosjekt S"

Fra klasseromsundervisning til opplæring i å mestre hverdagen

«Skolen deltar lite i HVPU-reformen. Skyldes dette at reformen ikke tar skolen alvorlig, eller tar skolen HVPU-reformen lite alvorlig?

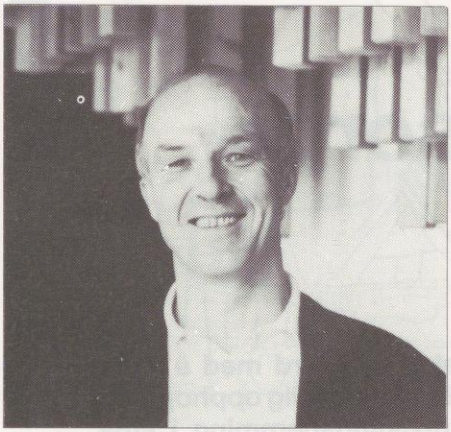
Tilrettelagte betingelser - en viktig utfordring

- Elever med psykisk utviklingshemming har vært en gruppe som av ulike grunner og læremessige årsaker ikke kan ta imot skolens tilbud. Ikke nødvendigvis fordi den mangler tilbud, ikke nødvendigvis fordi elevene mangler forutsetninger, men like mye fordi de ikke har de forutsetninger som kreves for lærernes spesielle måte å organisere opplæring på og for den kompetanse de har, slo rektor ved Trondheims Helsefagskole, *Jon Ekeland*, fast på SOR-konferanse i Alta. Temaet «Skoleverkets oppgaver i forbindelse med HVPU-reformen» ble belyst fra ulike synsvinkler.

Han minnet i denne forbindelse om definisjonen: «Psykisk utviklingshemming er en tilstand som innebærer at man lærer langsommere og/eller mindre enn andre under vanlige betingelser». Elever med psykisk utviklingshemming er m.a.o. avhengig av tilrettelagte betingelser og tilpasset metodikk. Og dette er en viktig utfordring for skoleverket!

Sortering - «å stå utenfor»

- Skolen deltar lite i HVPU-reformen. Skyldes dette at reformen ikke tar sko-

– Skolen er pålagt oppgaver den ikke har kompetanse til, slår rektor Jon Eikeland fast.

len alvorlig, eller tar skolen HVPU-reformen lite alvorlig? Har skolen nok med andre typer problemer? undrer foredragsholderen og slår fast at «ethvert barn tilhører den norske skole medmindre det begrunnes at vedkommende er bedre tjent med andre tiltak».

Skolen er en institusjon som er vanskelig å snu. Kompetansen i skolen er relativt stor når det gjelder undervisning, ikke like stor når det gjelder læring. Skolen er det første sted man verdsettes, eventuelt taper.

Pedagogisk holdning

- Det er ikke bare spørsmål om å knytte kompetanse til noen få elever, det er også spørsmål om lærernes pedagogiske holdning. Det dreier seg om skole-Norges aksept og skole-Norges villighet til å dele ressursene.

HVPU-reformen i skolen er ikke bare opplæring av elever med psykisk utviklingshemming, men opplæring av *alle*. Skolen er med på å fremme verdier og holdninger. Psykisk utviklingshemmede kan ha atferdsproblemer fordi de mangler sosiale ferdigheter. Vi trenger alle sosial trening, samhandling og samspillsferdigheter. Vi trenger å lære ferdigheter for å være ute blant mennesker; å være god nabo, venn eller kollega...

Behov for ny kompetanse

Fra klasseromsundervisning til opplæring i å mestre hverdagen trengs nye kunnskaper. Elever med lærevansker må få aldersadekvat opplæring, ferdigheter som har verdi og som kan brukes i dagens virkelighet.

Skolen er pålagt oppgaver den ikke har kompetanse til. Det er nødvendig med komplettering. Opplæring av psykisk utviklingshemmede med store og sammensatte problemer krever spesiell innsikt og hjelp fra andre yrkesgrupper.

- Det foregår en vanskelig kamp i den norske skole. Om innhold og ressurser. Vi tvinges til å revurdere begrepene: hva er læring? hva er kunnskap? Skolen har en kulturell, sammenbindende funksjon, sa Jon Ekeland. - Men skoleverket er for viktig til å overlate lærerne alene!

Er vertskommunene i ferd med å bli særomsorgs-kommuner?

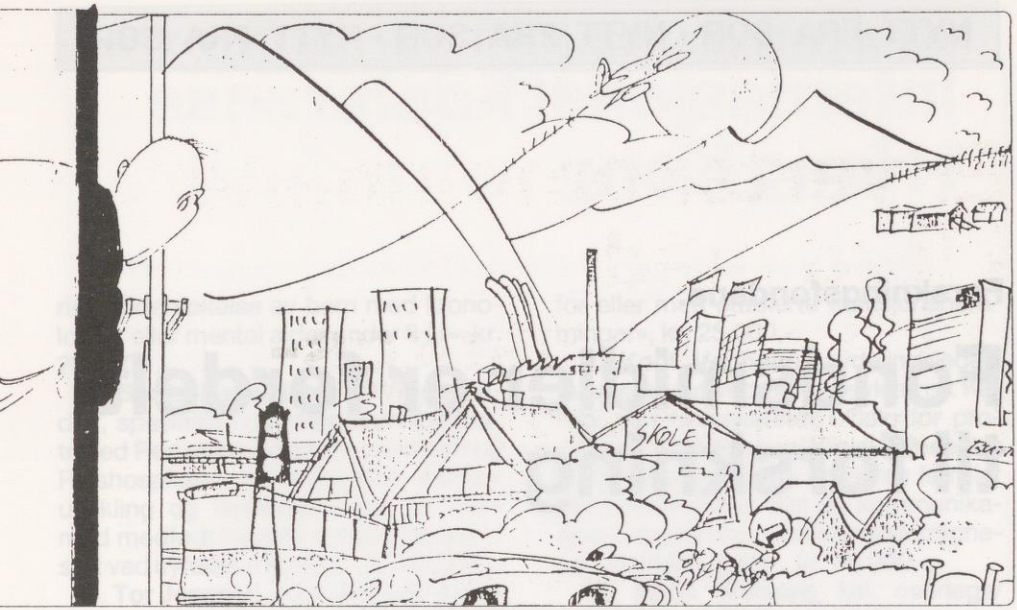
En tilsløring av virkeligheten er i ferd med å skje. «Ingen tvangsflytting» fører til en unaturlig opphopning av personer med psykisk utviklingshemming i små vertskommuner, med fare for at institusjonskulturen opprettholdes også etter HVPU-reformen.

Observasjonene er *Gunn Strand Hutchinsons*, prosjektleder ved fylkesteamet i Nordland HVPU, presentert på nordisk Forsknings- og utviklingskonferanse NFPU i Bergen i september og basert på en undersøkelse i forbindelse med institusjonsavvikling av sentralinstitusjonen Vensmoen i Saltdal, en liten nordlandskommune med ca. 5.000 innbyggere.

Pårørende i villrede

Valg av bosted er over for de 135 institusjonsbeboerne i Saltdal. Om bare fem hører hjemme her, har over 100 valgt å bli istedenfor å dra til hjemkommunen milevis unna. Prosjektlederen er opptatt av mekanismene som fører til valget og de konsekvenser dette vil få for impliserte.

Fylkesteamet i Nordland var i den første planleggingsfasen opptatt med registrering av hjelpebehov for den enkelte, samtalerunder med foreldre/pårørende etc. I utgangspunktet valgte ca. 20 å bli boende i vertskommunen, noen få ville flytte hjem, mens ca. 100 «visste ikke». Foreldre godtok avviklingen, men var stort sett skeptiske til kommunalomsorg. «Den sosiale historien» husket alle: Barna deres som måtte «legges inn» fordi hjemkommunen ikke stilte opp. Tilliten var forståelig nok så som så.

«Ingen tvangsflytting»

Så kom TV-programmene: innslag på Dagsrevyen og i Antenne 10 om frykt og uro på HVPU-institusjonene, klienter som nektet å flytte, og den nye sosialministerens beroligende uttalelse om at «ingen tvangsflytting vil finne sted».

Reaksjonen var dramatisk, ifølge Strand Hutchinson. Ytterligere 80 institusjonsbeboere fra Vensmoen sendte søknad om å bli boende i vertskommunen!

Institusjonskulturen opprettholdes

- En fullstendig tilsløring av virkeligheten er i ferd med å skje i min kommune og i andre som har hatt store institusjoner, slår prosjektlederen fast og beskriver planer/rammer som vil opprettholde institusjonskulturen også etter HVPU-reformen og neppe skape de helt store endringer i hverdagen: planer om å bruke ledige lokaler til personer med psykisk utviklingshemming som også har psykiske problemer, fritidskontoret som skal bli kommunalt fritidskontor for brukere med psykisk utviklingshemming, storkjøkkenet som skal opprettholdes osv.

Hun er oppgitt over massemedia som er mer opptatt av særtiltak enn integrering.

- Vi oppfattes som en særomsorgskommune. Folk flytter hit av den grunn, sier Gunn Strand Hutchinson.

Forskningsfondene:

Fondsmidler er fordelt til forskning

Årets bidrag fra Samordningsrådets Fond for Forskning om psykisk utviklingshemming er nå fordelt. 10 forskere har fått bidrag på tilsammen kr. 200.000,- fra SOR, mens to forskere er anbefalt tildeling på tilsammen kr. 120.000,- fra Norges Røde Kors' forskningsfond.

33 søknader om forskningsmidler til en samlet sum på kr. 2.817.980,- var det Forskningsfondenes styre hadde til behandling i mai. Følgende 10 forskere er tildelt midler (stort sett som delbidrag):

1. **Gunvor Marie Bollingmo**, høgskolelektor/cand. paed. spec. ved Oslo og Akershus Vernepleierhøgskole til prosjektet «Tilpasset sysselsetting», kr. 10.000,-.

2. **Lena Drevander**, spesialpedagog ved Sognsvann skole, barneskole ved Statens Senter i Barn- og Ungdomspsykiatri for prosjektet «Autistisk forstyrrelse hos barn, diagnostikk med hovedvekt på subgrupper», kr. 10.000,-.

3. **Bente Gjærum**, NAVF-stipendiat/lege/pedagog ved Barnepsykiatrisk Klinikk (SSBU) for prosjektet «Funksjonell nevropsykologisk og nevromoto-

risk undersøkelse av barn med kronologisk eller mental alder under 8 år», kr. 23.000,-.

4. **Sonja Heyerdahl**, NAVF-stipendiat, spesialist i psykiatri/barnepsykiatri ved Pediatrisk Forskningsinstitutt på Rikshospitalet, for prosjektet «Mental utvikling og familiesituasjon for barn med medfødt hypothyreose diagnostisert ved nyfødtscreening», kr. 20.000,-.

5. **Tor Jenssen,** psykolog ved Vestre Haugen Bo- og Behandlingssenter/ Oslo Vernepleierhøgskole for prosjektet «Evaluering av HVPU-reformen. En før- og etterundersøkelse» (Forprosjekt Undersøkelse av kommunal planlegging for 72 HVPU-klienter), kr. 40.000,-

6. **Silvia Kriz**, lege ved Nærlandheimen sentralinstitusjon HVPU for prosjektet «Etiologisk rediagnostisering av psykisk utviklingshemmede på sentralinstitusjon», kr. 15.000,-.

7. **Marit Pettersen**, høyskolelærer/ undervisningsleder ved Bergen Vernepleierhøgskole for prosjektet «Hjemmebasert omsorgspraksis - et middel til kunnskapsproduksjon i vernepleie», kr. 15.000,-.

8. **Anne Margrethe Rostad**, psykolog ved fylkesteamet HVPU i Nord-Trøndelag for prosjektet «En oppfølgingsstudie av familier med barn i risiko for eller med etablerte funksjonshemminger», kr. 25.000,-.

9. **Knut Venheim**, avdelingsleder/ miljøterapeut ved Barnepsykiatrisk Klinikk ved Universitetet i Oslo for prosjektet «Modell for polikliniske tjenester til barn med autisme og deres familier der hovedvekt er lagt på kommunikasjonnsopplæring - selvhjelpsferdigheter - beskjeftigelse», kr. 10.000,-.

10. **Ebba Wannag**, kst. overlege/ spesialist i pediatri ved Statens senter for epilepsi for prosjektet «Utredning av barn og ungdom med epilepsi av ukjent årsak», kr. 32.000,-.

Følgende to er anbefalt tildeling fra Norges Røde Kors' forskningsfond:

1. **Kristian Sommerfelt**, overlege ved Barneklinikken, Haukeland Sykehus for prosjektet «Utvikling hos barn som på bakgrunn av forhold ved svangerskap, fødsel eller neonatalperiode har økt risiko for senere funksjonsforstyrrelser», kr. 70.000,-.

2. **Petter Strømme**, overlege/spesialist i barnesykdommer/nevrologi/ barnepsykiatri ved Rikshospitalet og avd. for epidemiologi SIFF for prosjektet «Mental retardasjon i Akershus fylke. En epidemilogisk undersøkelse av barn i alder 8–12 år», kr. 50.000,–.

Internasjonal konferanse i Hong Kong

«The way ahead» er tema for internasjonal konferanse om psykisk utviklingshemming 28.3.-2.4.1991. Konferansen, som finner sted i Hong Kong, blir arrangert av Hong Kong Association for Scientific Study of Mental Handicap i nært samarbeid med IASSMD (International Association for the Scientific Study of Mental Deficiency).

Konferansen er beregnet på fagfolk, foreldre o.a. interesserte og vil drøfte emner av ulike slag: medisinsk behandling, aldringsproblemer, arbeidsmuligheter, opplæring/utvikling, etiske spørsmål m.m.m.

Interesserte, som selv ønsker å bidra med relevant stoff, inviteres til å sende sammendrag innen 1.1.1991. Opplysninger om konferansen m.m. kan fåes ved henvendelse til

Conference Secretariat
Hong Kong Association for Scientific Study of Mental Handicap
Suites 388-389
58 Blue Pool Road
Happy Valley
Hong Hong

Oppløftende forskningskonferanse

170 deltakere fra hele Norden var samlet på Forsknings- og utviklingskonferanse i Bergen i september, den 1. i nordisk NFPU-regi, men neppe den siste. En rekke aktuelle forskningsprosjekter ble presentert innenfor temaene Kommunalisering, Institusjonsavvikling og Levekår for mennesker med psykisk utviklingshemming.

«Rapport» kommer med bred dekning i neste nummer.

Privat boliginitiativ

Fire foreldre og Bærum kommune har et konstruktivt samarbeid i gang. Det gjelder en privatfinansiert gruppebolig for fire med funksjonshemminger, der kommunen stiller med tomt og Husbanken med finansiering.

Foreldrene kan nå puste lettet ut etter mange års pågående arbeid for å gi sine voksne barn mulighet til meningsfylt botilværelse, ifølge kommunens eget informasjonsorgan «Bæringen».

Etter søknad fra foreldrene har Hovedutvalget for helse- og sosialtjenester nå vedtatt å stille tomt til disposisjon vederlagsfritt for bygging av privatfinansiert gruppebolig. Framlagte tegninger er inspirert av modellen for kommunens egne gruppeboliger, Husbanken skal stå for finansieringen, mens kommunen har lovet bistand under byggingen og selvsagt fortsatte tjenester fra Pleie- og omsorgsavdelingen.

Beboernes pårørende står ansvarlig for prosjektet, som med lån og bostøtte ikke blir dyrere enn vanlige, kommunale boliger. Bærum kommune vurderer det private initiativet svært positivt: Kommunen sparer investeringskostnader, samtidig som det personlige engasjement gjør tiltaket mer meningsfylt. Foreldrene selv anbefaler idéen på det sterkeste. - Det må informeres om at denne muligheten finnes, understreker foreldrerepresentant Per Gierløff.

3. Ordne med egne penger

4. Å ha arbeide

Omsorgsforskning:

Større innflytelse over eget liv

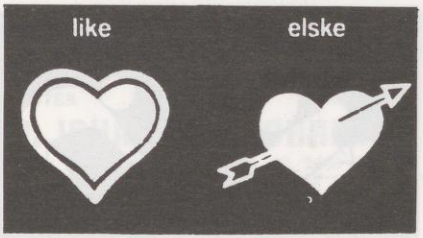
Hvor ofte blir den bistandstrengende tatt med på råd? Hvor ofte får han selv velge i situasjoner som angår hans livssituasjon?

Såkalt godt organisert bistand baserer seg på utstrakt *samhandling mellom ansatte*, såvel i bolig, på arbeidsplass, i skole og fritidsmiljø. Fagpersonenes innsikt og vurdering blir sjelden tatt opp med den bistandstrengende annet enn i form av ferdige beslutninger. Dette frarøver dem i stor grad mulighet til å styre eget liv og utvikle egne vilkår for bedre livskvalitet, slår *Aud Selboe* og *Jan Tambs-Lyche* fast i en prosjektrapport «Funksjonelt sjølbilde» fra Mælan skole.

Funksjonelt selvbilde

Opplæringsprosjektet ved Mælan skole har nå pågått i tre år, der 19 elever i gruppene lettere/middels psykisk utviklingshemmet har deltatt, heterogene grupper på 4-6 elever og to grup-

5. Å ha en kjærest

6. Å hjelp andre

Personer med psykisk utviklingshemming må få større innflytelse over egen livssituasjon, kjenne sine muligheter og lære å be om hjelp. Om dette handler et opplæringsprosjekt ved Mælan skole på Røros.

peledere av begge kjønn. Prosjektets målsetting er å øke deltakernes innflytelse over sin egen livssituasjon, å kjenne sitt bistandsbehov og lære å be om hjelp. M.a.o. å utvikle et funksjonelt selvbilde.

Prosjektlederne skiller mellom realistisk og funksjonelt selvbilde. Et realistisk selvbilde er å kjenne sine muligheter og begrensninger, sine behov og ønsker, sine evner og anlegg, kort sagt: hva man er god for, hvem man er. Med funksjonelt selvbilde vet man i tillegg hva man må gjøre med sine ønsker og behov når man selv ikke strekker til.

- Vi har forsøkt å koble på en handlingsdel som i hovedsak dreier seg om at den hjelpetrengende lærer å be om hjelp når det trengs og lærer å uttrykke hva hjelpen går ut på, sier lederne.

Samtalegrupper

«Hva er viktigst for deg med å være voksen?» er ett eksempel på tema og

arbeidsmåte i samtalegruppene, der gruppedeltakerne og gruppelederne er med på oppgaveløsning (ved hjelp av bilder, pictogram m.m.m.).

Eleven Per har som førsteprioritet: å ha en kjæreste. Men han har ingen, og hva kan han gjøre med det? Per har kanskje selv noen tanker om dette eller andre har forslag til tiltak. Trenger han hjelp med dem? Per vurderer hjelpebehovet.

Temalisten ved Mælan skole er stor og omfatter en rekke temagrupper, bl.a.:
kropp, samliv, seksualitet,
rettigheter
(menneskerettigheter/Jerusalemerklæringen, retten til arbeid, retten til trygd, retten til bolig, søknadsskjemaer m.m.)
voksenverdier/voksenidentitet
HVPU-reformen
(konsekvenser for den enkelte).

Nye rammebetingelser/nye krav

- Vi mener materialet og arbeidsmåten gir et godt grunnlag for hvordan en kan bedre livsvilkår/livskvalitet for mennesker med pyskisk utviklingshemming under nye rammebetingelser, sa lederne av prosjektet, Aud Selboe og Jan Tambs-Lyche på nordisk Forskningskonferanse NFPU i Bergen i høst. For ytterligere opplysninger kan prosjektlederne kontaktes. Adressen er Mælan skole, 7460 Røros, tlf. 074/ 12 869.

Mer stoff om norsk og nordisk omsorgsforskning kommer i neste nummer av «Rapport».

Brumunddal Apotek
2380 BRUMUNDDAL
Tlf.: 065-40 522

Leif Kr. Olsen Billakkering
8370 LEKNES
Tlf.: 088-80 987

BYGG-MESTER ENTREPRENØR-FORRETNING
Th. JOHANSEN & SØNNER AS
Tlf.nr. (065) 25165, Bryggerigt. 42, 2300 HAMAR

Stener Dvergnes
Postboks 622, 4601 KRISTIANSAND
Tlf.: 042-22 198

Eidsvoll Kommune
Helse- og Sosialetaten
2080 Eidsvoll

Norwegian Oil Trading a.s
Otto Sverdrupsvei 9
1300 Sandvika
Tlf. 02 - 54 60 30

Bidjovagge Gruber A/S
Postboks 160
9520 KAUTOKEINO

Svein Larsens Offset Trykkeri
2072 DAL
Tlf.: 06-95 25 96

Ålgård Fina A/S
4330 ÅLGÅRD
Tlf.: 04-61 82 60

Kabelvåg Papirhandel
8310 KABELVÅG
Tlf.: 088-78 620

C&C *Fra 9–9990 deltagere*
CONGRESS-CONFERENCE A.S.
CONGREX
Niels Juelsgt. 11a
0272 Oslo 2
Tlf. 02/56 19 30

Farsunds Avis
4551 FARSUND
Tlf.: 04-39 04 44

Ekornes A/S
1900 FETSUND
Tlf.: 06-88 21 30

Byggsenteret Kirkenes A/S
9901 KIRKENES
Tlf.: 085-91 595

Gjøvik Steinindustrier
2800 GJØVIK
Tlf.: 061-71 374

Romerik Oljeservice A/S
2072 DAL
Tlf.: 06-95 16 11

Nordmøl fabrikker
6622 Ålvundfjord Tlf.: (073) 98 104
SAFTPRODUSENT

STRANDBERG & STENINDUSTRI
Skansen 2 - Tangen - 4610 Kristiansand S
Telefon (042) 23382

A/S Husbygg Bærum
Flendalsvingen 25, 0386 OSLO 3
Tlf.: 02-14 05 15

A/S Sunda
Postboks 100 Tveita, 0617 OSLO 6
Tlf.: 02-27 62 62

Østerlie Rofas A/S
Postboks 12
7075 TILLER

Kongsvinger Betongindustri
Mårveien 14, 2200 KONGSVINGER
Tlf.: 06-61 43 33

Grue Sparebank
2260 Kirkenær. Tlf.: 066-47 833

Alf Smith Lotteritjeneste
Hurumvn. 39, 3474 ÅROS
Tlf.: 02-85 83 82

Jahre Motor Rogaland A/S
Hobo Klepp
Tlf.: 04-42 13 77

ALLERGAN
OXYSEPT for effektiv
pleie av dine kontaktlinser

ServiceTeam
Postboks 25, 0621 OSLO 6
Tlf.: 02-62 80 00

Meldal Kommune
Helse- og sosialetaten
7390 MELDAL

Klæbu Kommune
Helse- og sosialetaten
7060 KLÆBU

OSLO ENTREPRENØR a.s
Alfasetveien 20, 0668 OSLO 6
Postb. 139 Alnabru, 0614 OSLO 6
Tlf. 02 - 30 10 86

Ringebu Samvirkelag
2630 RINGEBU

Rosendal Fargehandel
Telefon 81 094
Rosendal

Norges Apotekerforening
P.b. 5070 Majorstua
0301 OSLO 3

Salangen Kommune
9350 Sjøvegan

telemiljø als
Porsgrunnsvn. 192 - SKIEN - tlf. 03/59 55 66
Maling - tepper - tapet - fliser - gardiner

Arntzen's Bakeri
7633 FROSTA
Tlf.: 07-80 71 94

Norges Hypotekinstitutt
5032 MINDE
Tlf.: 05-28 32 25

Jægtvolden
FJORDHOTEL
7670 SAKSHAUG — TLF. 077 — 53 900
TELEFAX 077 — 53 866

Hjelpemiddelsentralen i Finnmark
P. Sivertsens vei 20, Postb. 153
9700 Lakselv, Tlf. 084 - 62 055

Grue Finnskog Forbrukerforening
2256 Grue-Finnskog
Tlf.: 06-64 55 03

Brødr. Henriksen a.s
Aut. maskinentreprenør
Østre Holm, 3178 Våle
Tlf. 033/62 094 – Mobil 094/53 843

Rana Blad
Postboks 55, 8601 MO
Tlf.: 087-51 322

Leca Borge
– Et selskap i Norcem
Postboks 55, 1652 Torp
Tlf. 09/34 52 00 – Fax 09/34 75 88

BRØDR. KOLSTAD
ALT ELEKTRISK
Gamle Drammensv. 38
1320 Stabekk
Tlf. 02 - 53 66 04

Meyer A/S
Postboks 113, 8601 MO
Tlf.: 087-50 111

Rana Gjestgiveri
Velkommen som vår gjest når De er på Mo
8600 MO I RANA. Tlf.: 087-52 211

Toril Engemoen Eriksen
TANNTEKNISK LABORATORIUM
Postboks 46, 3501 Hønefoss

Hof Sparebank
2266 Arnebery 066/53 160

Norges ledende totalleverandør av undervannstjenester.
Stolt-Nielsen Seaway A/S
Stoltenberggt. 1 5500 Haugesund Tlf. 04 - 71 41 00

Hans Hansen Slipp og Verksted
8845 SELØY
Tlf.: 086-59 244

BERGEN LYSVERKER
- arbeid med spenning!

FLEBU AS
TICON
Ringeriksvn. 175
1313 Vøyenenga
Tlf. 02 - 13 04 10

GRØNER
RÅDGIVENDE INGENIØRER
Grøner a.s
Hedmark og Oppland
2301 Hamar
Tlf. 065/24 101

Lunde og Hansen A/S
Apalvn. 5, 1800 ASKIM
Tlf.: 09-88 30 32

Nye Corner Pub
17.maigt. 4 – 3600 Kongsberg
Tlf. 03 - 73 12 27

Måndalen Bakeri A/S
6386 Måndalen
Tlf. 072 - 23 508

Harald Asmyhr A/S
Hvamsvingen 10, 2013 Skjetten
tlf. 06 - 84 38 10

A/S Betong
entreprenørforretning – Elementfabrikk
4301 Sandnes – tlf. 04/60 52 00

Nordisk Hytteferie
Storgt. 8 – 2600 Lillehammer
Tlf. 062 - 44 900

TORSKEN KOMMUNE
Helse- og Sosialetaten
9380 Gryllsfjord

Hofslund Fjord Hotel
5800 SOGNDAL
Tlf.: 056-71 022

Hattfjelldal Samvirkelag
Hattfjelldal

Stordal Handelslag
Stordal

Kjell Myhre
Kongsvingerveien
2100 SKARNES

Elnan A/S
Vestre Resten 104
7075 TILLER

Etne Sparebank
5590 Etne

LINJEBYGG
Fannestrandvn. 54, 6400 Molde
Tlf. 072 - 52 333

Norsk Butikkutvikling A/S
Veløyvn. 2, 3200 SANDEFJORD
Tlf.: 034-77 77 00

Philip Hauge
Postb. 205, 5051 Nesttun
Tlf. 05 - 10 26 00

GRILSTAD
- et godt navn i spekemat
7050 Charlottenlund

Christiania Transport-Bureau
Ensjøveien 17 – 0655 Oslo 6
Tlf. 68 30 15 – 68 31 07

Narvik Dampbakeri
8501 NARVIK
Tlf.: 082-42 265

Møllesentralen A/S
Postboks 4349 Torshov
0402 OSLO 4

Gjerpen og Solum Sparebank
3701 SKIEN
Tlf.: 03-52 35 00

METRO
MATSENTER
8690 Hattfjelldal
Tlf. 087/84 278

Havemøbler A/S
6250 STORDAL
Tlf.: 071-78 000

Kristiansund Mineralvannfabrikk A/S
Fredericia nr. 39, 6500 Kristiansund N.
Tlf. 073 - 71 022

ÅLE OG SEIERSTAD INDUSTRIER AS
Råbekksvingen 9, 1601 Fredrikstad
Tlf. 09 - 39 77 11

Nore Sparebank
Postboks 115, 3630 RØDBERG

Sunndal Byggsenter A/S
6600 Sunndalsøra
Tlf. 073 - 91 260

Toten Kommunale E-verk
2851 LENA
Tlf.: 061-60 511

GEOFRO
Oilfield services a|s
4004 STAVANGER

Den norske Bank

Trysil Tre
2420 TRYSIL
Tlf.: 064-50 300

Landbruk & Maskinservice A/S
2592 KVIKNE
Tlf.: 064-84 230

INDUSTRIVARER A-S
TLF. (077) 73 958 – 73 455
POSTBOKS 389
7801 NAMSOS
BINDELEDDET I NAMDALSK INDUSTRI

Hjørungavaag
6063 HJØRUNGAVÅG

Rådhusrestauranten
2831 RAUFOSS
Tlf.: 061-91 166

Næsset Stål A/S
Bergemoen
3520 JEVNAKER

DANIELA AS
Boutique 0-16 år. Solheimsgt. 1 - 2000 Lillestrøm

NM Nyseths
Møbelforretning A/S
SORTLAND – tlf. 088/21 019

Lofoten Fellesbakeri
8300 SVOLVÆR
Tlf.: 088-70 888

Elkem Aluminium
Lista
4550 FARSUND

P.L. Pedersens Urmaker Eftf.
4550 FARSUND
Tlf.: 043-91 017

Porsanger Helsetun
9700 Lakselv
Tlf. 084 - 61 444

Enebakk Kommune
1912 ENEBAKK

A/S Norske Shell

Støtt arbeidet for psykisk utvikl.hemmede!

V-Telemark Rekneskapsservice A/S
3880 DALEN. Tlf.: 036-77 242

Tenvik A/S Postboks 845 Sentrum, 0104 OSLO 1 Tlf.: 02-33 04 40	**Fredrikstad Kommune** 1600 FREDRIKSTAD Tlf.: 09-39 43 00
Cubus 2200 KONGSVINGER Tlf.: 06-61 53 24	**L/L Nordfjord/Sunnmøre Billag** 6880 STRYN Tlf.: 057-71 700
Hans Evensen Storgt. 1, 1800 ASKIM Tlf.: 09-88 22 61	**Multi Maritime A/S** Postboks 90, 6801 FØRDE Tlf.: 057-23 000
Valdres Prod. Avd. Arbeidssamv. 2920 LEIRA	**Fylkeskultursjefen i Østfold** Postboks 220 1701 SARPSBORG
Erling Hangry A/S Torget 2 3230 LARVIK	**Stavern Rørleggerbedrift A/S** Storgt. 50, 3290 STAVERN Tlf.: 034-97 062
Optiker Bjørn Ramberg Storgt. 23 3320 VESTFOSSEN	**Ørstvet Regnskap** Østvedtvn. 5, 3942 SKJELSVIK Tlf.: 03-51 29 32
Regnskap og Økonomi Skippergt. 21, 4611 KRISTIANSAND Tlf.: 042-69 269	Hansa for enhver tørst
Nordpapp Industri A/S Norpapp En virksomhet i Rieber & Søn konsernet. Bærums Verk Lommedalsvn. 230 1353 Bærums Verk Tlf. 02 - 51 09 01	**Helgeland Revisjonskontor** Postboks 91 8600 MO I RANA
Pava Finess Vollsvn. 13, 1324 LYSAKER Tlf.: 02-12 29 20	**Sandnes Uldvarefabrikk A/S** 4301 SANDNES Tlf.: 04-67 50 77
Glåmdal Samvirkelag Jernbanegt. 2 2200 Kongsvinger	**Skotterud Frukt og Tobakk** 2230 SKOTTERUD Tlf.: 06-63 54 91

Mobilstasjonen Nordkisa
2078 NORDKISA
Tlf.: 06-97 51 14

Tannlege Harald Jørgensen
8401 SORTLAND

Data-Buss A/S
Holtervn. 22, 1440 DRØBAK
Tlf.: 09-93 10 10

Rjukan Apotek
3660 RJUKAN

Kalmar Reservedeler A/S
Postboks 38, 2340 LØTEN
Tlf.: 065-91 055

Oslo Baand & Lidsefabrik
Postboks 6613 Rodeløkka
0502 OSLO 5

ugelstad
siv. ing. JOHAN UGELSTAD a.s.
byggplanlegging
arkitekt - byggeteknikk
byggeledelse
eiendomsforvaltning
P.b. 167, 2381 Brumunddal, tlf. 065/43 188

Arne Bjørka
Postboks 40, 1642 SALTNES
Tlf.: 09-28 25 40

Øylo Gjestgiveri
2970 ØYLO
Tlf.: 063-68 024

Wergeland Trykkeri Media A/S
Idunsvei 6, 3900 PORSGRUNN
Tlf.: 03-55 50 35

Byggmester Martin Olsen
Postboks 83, 8430 MYRE
Tlf.: 088-34 064

Bakken & Bakken A/S
Møbelforretning
2900 FAGERNES. Tlf.: 063-60 190

Gausdal Bakeri A/S
2623 Vestre Gausdal
Tlf.: 062-23 227

PRIOR EGG KYLLING KALKUN
ØSTFOLD EGGSENTRAL
1890 Rakkestad

Skien Trafikkskole
Rektor Ørensgt. 4, 3700 SKIEN
Tlf.: 03-52 76 89

Kongsberg Boligbyggelag
Kirkegt. 9
3600 KONGSBERG

Rauma Mek. Verksted A/s
6300 ÅNDALSNES
Tlf.: 072-21 389

Kongsberg E-verk
Møllebakken 4
3600 KONGSBERG

as papirlager
Gamle Forusvei 20 — Postboks 104 — 4033 Forus

Deres FM-butikk i Ytre Vinje
Bratlands Forretning
Tlf. 71 260

Tanntekniker
Bror Rolf Mortensen
Kongensgt. 14, 3700 SKIEN.
Tlf.: 03-52 76 62

Larvik Pigmentfabrikk
Norzink a.s
Hoffsgate 10, Postb. 81
3251 LARVIK – tlf. 034/83 464

Vestnes Komm. El-verk
6390 VESTNES

Aasland Revisjon A/S
Haraldsgt. 165, 5501 HAUGESUND
Tlf.: 04-72 70 66

Globus Mat
Torgeir Vrås pl. 1
3044 DRAMMEN

Mr. Data A/S
Mediahuset
7075 TILLER. Tlf.: 07-88 96 33

Valle Sparebank
4690 VALLE
Tlf.: 043-37 101

A/S VESTSINK
6080 GURSKØY
Tlf.: 070-83 097

A/S Møre Trafo
6230 SYKKYLVEN
Tlf.: 071-51 700

Betong Service
2638 FÅBERG
Tlf.: 062-61 417

Kråkerøy
SUPER
1670 Kråkerøy – tlf. 09/34 16 15

G. Sigvartsens Stenhuggeri A/S
3400 LIER

A/S Industri Hydraulikk
Postboks 30
1601 FREDRIKSTAD

Haka Slipeverksted A/S
Brennerivn. 10, 0182 OSLO 1
Tlf.: 02-11 40 09

Land Kreditt
Karl Johansgt. 45
0162 OSLO 1

Vestoppland Bilselskap A/S
2800 GJØVIK
Tlf.: 061-73 050

Strand og Grindahl A/S
Ilavn. 32
1600 FREDRIKSTAD

Iveland Kommune
4724 IVELAND

Itra A/S
Postboks 9 - Smestad, 0309 OSLO 3
Tlf.: 02-44 77 59

Stryn Gjestgiveri
6880 STRYN
Tlf.: 057-71 322

A/S Evenes Kraftforsyning
8533 BOGEN I OFOTEN
Tlf.: 082-83 476

Eidsvoll Almening
Høvellast - Trelast - Byggvareutsalg
2080 EIDSVOLL. Tlf.: 06-96 42 20

Toten komm. Elektrisitetsverk
2851 Rena

FOTOGRAF
GUNNAR GRINDSTEIN
BOKS 205 8401 SORTLAND
Tlf. 088 - 21 143

UNITOR
Unitor Ships Service

Botn Skysstasjon
Be om tilbud for kurs-/leiropphold
3895 Edland – tlf. 036/70 521

nokkelkort
CUSTOS CARD A·S
Postb. 1060 Hillevåg, 4004 Stavanger
Tlf. 04 - 88 99 00

3M
P.b. 100, Hvamveien 6,
2013 SKJETTEN. Tlf.: 06-84 75 00

ABB
EB Terminaler AS
Caspersens vei
4950 RISØR
Tlf. 041 . 51 144

A/S Skeie Tre
5730 ULVIK
Tlf.: 055-26 225

Foyns Blomsterhandel
Nordal Griegsgt. 13, 8600 MO I RANA
Tlf.: 087-50 590

H. O. Ringdahls eftf.
2750 Gran – Tlf. 30 733

AUTORISERT HÅROLOG SALONG
Storvik Salong
BERGMANN TOUPÉ- PARYKKSTUDIO
Herrefrisør – Herreparfumeri
Sjøgt. 6, 8000 Bodø, Tlf. 081/21 684

Rana Bilverksted
P.b. 103, 8610 GRUBHEI
Tlf.: 087-30 733

Sauda Boktrykkeri
4201 SAUDA
Tlf. 04 - 78 22 43

Bygg og Verktøy A/s
6600 Sundndalsøra
Tlf. 073 - 91 595

Hagen Offset A/s
Postboks 213 – 2381 Brumunddal
Tlf. 065 - 40 003

Tannteknisk Laboratorium
Storgt. 4 – 3500 Hønefoss
Tlf. 067 - 22 070

Ørnes Laks A/s
8150 Ørnes
Tlf. 081 - 54 049

Rena Parfumeri & Fargehandel
Tollef Kildesgt. 17 – 2450 Rena
Tlf. 064 - 40 488

Solid Fabrikker A/S
1700 SARPSBORG
Tlf.: 09-15 30 22

Norddata/Vestdata
7004 TRONDHEIM
Tlf.: 07-54 05 00

Husnes Apotek
5460 HUSNES
Tlf.: 054-71 760

Ella og Geir Johansen
2420 TRYSIL
Tlf.: 06-45 05 20

Støa Handel
2423 ØSTBY
Tlf.: 064-54 911

Iversen & Iversen as
7970 KOLVEREID
Tlf. 077 - 95 377
NRF
Medlem av Norske Regnskapsbyråers Forening

Assuranseforr.
Gjensidige Gard A/S
Postboks 1563 Myrene, 4801 ARENDAL

Ingeniør Christen Smith A/S
Postboks 134, 1351 RUD
Tlf.: 02-13 72 00

Koppang Blomster
2480 KOPPANG
Tlf.: 064-60 311

A/S Eiendomsforvaltning
5010 BERGEN
Tlf.: 05-23 15 20

INGENIØRFIRMAET
HAMSTAD A.S
VENTILASJONSENTREPRENØR
FJØSANGERVEIEN 207, 5042 FJØSANGER - TLF. (05) 28 61 15

Sarpsborg Arbeiderblad
Distriktets største avis
1700 SARPSBORG

Byens bakeriutsalg
Bjørn Langerud
Glommensgt. 27, 2200 KONGSVINGER

BRATTVAAG
SKIPSVERFT AS
BRATTVAAG SKIPSVERFT AS
6270 Brattvåg, tlf. 071/15 644, fax 071/15 834

Garatun Snikkarverksted
3864 RAVLAND
Tlf.: 036-73 446

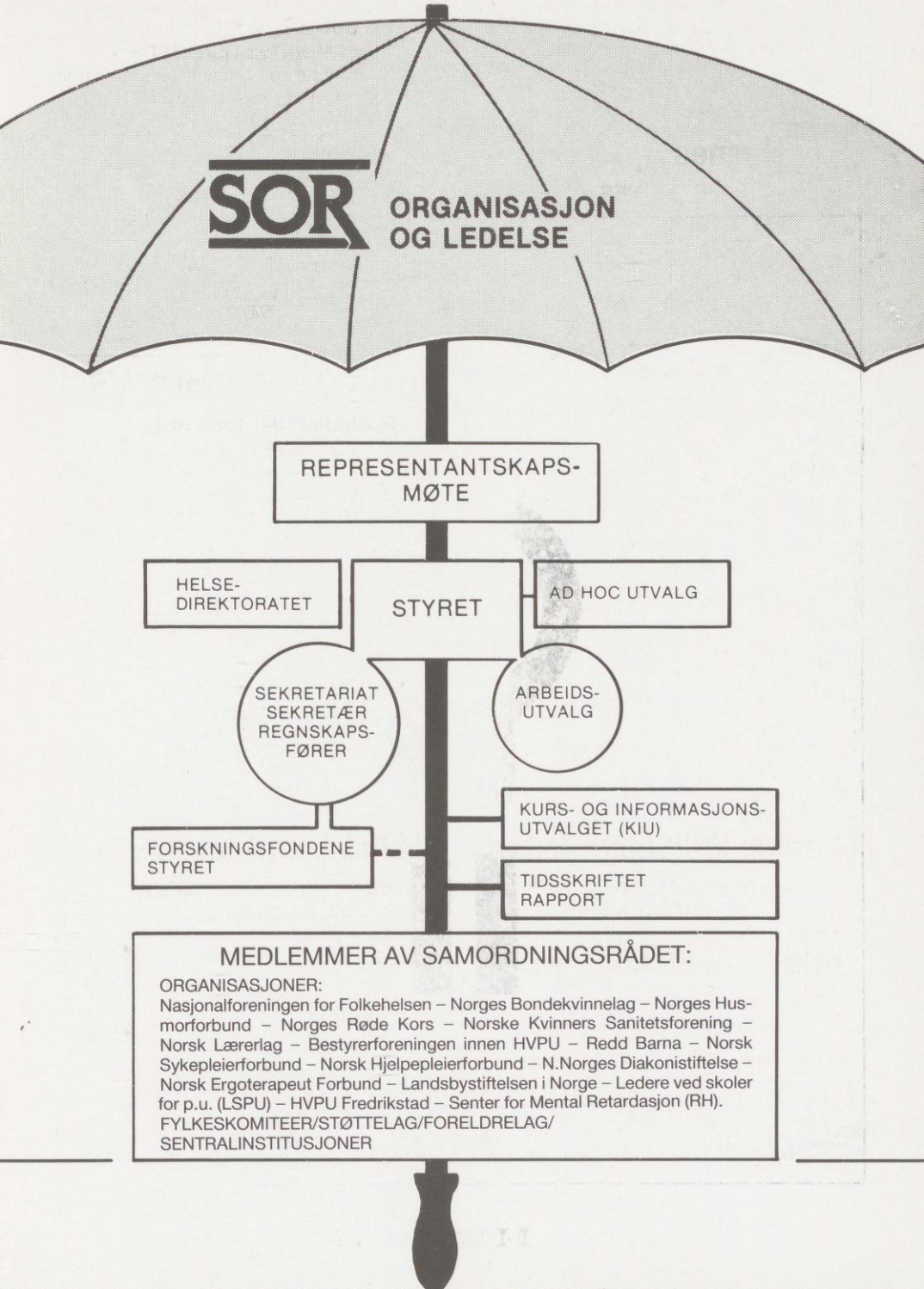
H.M.W. Verktøy A/S
Postboks 2027, 1501 MOSS
Tlf.: 09-25 56 91

Kreditkassen
3200 SANDEFjord
Tlf.: 034-65 800

SANDNES BOLIGBYGGELAG
SANDNES BBL

Det blåser en LAVPRIS over Finnmark!
CC

A/S Stangeskovene
1933 Lierfoss
Tlf.: 06-86 58 44

SOR
ORGANISASJON
OG LEDELSE
REPRESENTANTSKAPS-
MØTE
HELSE-
DIREKTORATET
STYRET
AD HOC UTVALG
SEKRETARIAT
SEKRETÆR
REGNSKAPS-
FØRER
ARBEIDS-
UTVALG
KURS- OG INFORMASJONS-
UTVALGET (KIU)
FORSKNINGSFONDENE
STYRET
TIDSSKRIFTET
RAPPORT
MEDLEMMER AV SAMORDNINGSRÅDET:
ORGANISASJONER:
Nasjonalforeningen for Folkehelsen – Norges Bondekvinnelag – Norges Husmorforbund – Norges Røde Kors – Norske Kvinners Sanitetsforening – Norsk Lærerlag – Bestyrerforeningen innen HVPU – Redd Barna – Norsk Sykepleierforbund – Norsk Hjelpepleierforbund – N.Norges Diakonistiftelse – Norsk Ergoterapeut Forbund – Landsbystiftelsen i Norge – Ledere ved skoler for p.u. (LSPU) – HVPU Fredrikstad – Senter for Mental Retardasjon (RH).
FYLKESKOMITEER/STØTTELAG/FORELDRELAG/
SENTRALINSTITUSJONER

1061
UNIVERSITETSBIBL. I OSLO
AVISKONTORET
DRAMMENSVN. 42
0255 OSLO 2

Utgiver:
SAMORDNINGSRÅDET –
Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for psykisk utviklingshemmede

Returadresse:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 ÅL

Holmestrand Handelstrykkeri A/S